

## Bretter, Kolozsvár, hetvenes évek

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS

Érdekes számomra, hogy a *Kellék* – amely az *Lk. k. t.*, a *Philosophy&Stuff* és részben a (kolozsvári) *Balkon* mellett az egyik legígéretesebb erdélyi kulturális kezdemény – egyébként pont olyan lap, amilyent Bretter György csinálni szeretett volna –, kicenzúrázott régi írásokat közöl Bretter környékéről. Én is egyre többet gondolok ezekre az évekre megint, s a jelek szerint más is: nagy örömmre most jelentette meg a kolozsvári Kriterion Descartes-könyvem (1977) második kiadását.

Ezeket az írásokat ma nem könnyű megérteni. Amikor Bretter meg én élesen vitakoztunk Gáll Ernő akadémikussal, a *Korunk* akkori neves főszerkesztőjével, korábbi tanártársunkkal, a helyzet a következő volt: 1968 bukása, Nyugaton a konzervatív, Keleten a posztisztálinista rendszerek konszolidációja után a romániai szellemi életben különös pathhelyzet jött létre. A romániai „nemzeti sztálinista” rezsim szembe fordult a Szovjetunióval, ezért szembe kellett fordulnia a szovjetbarát bolsevik „réggi gárdával”, és értelmiségi szövetségeket kellett keresnie. Ezek – egyszerűsítve – nacionalista és modernista szövetségesek voltak, főleg az előbbieket, de ha beleolvasunk mondjuk a *Secolul 20* akkori évfolyamaiba, látni fogjuk, hogy nem kizárólag azok. Az erdélyi magyar értelmiségtől román nacionalizmust nem lehetett várni, ezért az erdélyi magyar kultúrában egyre tágabb tér nyílt az ún. „modern tájékozódás”, kritikaibb, reflexívebb szemlélet előtt. Régi lapok és kiadók megújultak, létrejött *A Hét*, és így tovább. Kolozsvári magyar egyetemisták radikalizálódtak, de persze nem a hatóság által óhajtott irányban, hanem a poszt-68-as *avantgarde* irányában; román kollégáink jobbra, mi balra mentünk. Ez esetünkben fokozott politizálódást jelentett: a „modernizmus” mellett, a neomarxizmus és az új baloldal mellett a nemzetiségi elnyomással és a többségi román nacionalizmussal való egyre határozottabb szem-

befordulási, valamint az erdélyi magyar provincizalizmus iránti nagyfokú türelmetlenséget.

Gáll Ernő – akiről a közeljövőben jelenik meg a jelek szerint igen gazdag emlékkönyv, és akinek bizalmas naplóföljegyzéseit mostanában közli *A Hét* – ambivalensen viszonyult a Bretter körüli csoporthoz. (Ez nem volt „iskola”, és én soha nem voltam Bretter „tanítványa”, hanem „csak” a barátja: intellektuálisan a legközelebb Molnár Gusztáv állott hozzá – a mi barátságunk más volt, talán személyesebb.) Brettert magát még értette: elvégre Gyuri párttag volt, marxizmus-oktató és indoktrinációs pártszeminariumok vezetője a kolozsvári művészeti főiskolákon, közben meg lázadó és közellenség. Őt még valahogyan bele lehetett gyömöszölni a belső „pártellenzék” sémájába (bár szerintem tévesen), de engem már nem. Amikor Ernő ominózus cikke megjelent a *Szövegek és körülmények* (1974) című kötetünkről, akkorra én már teljesen „lefeketedtem”, írásaimmal nem a műbírálat foglalkozott, hanem az állambiztonsági szolgálat (Securitate). Ernő egyrészt megmenteni igyekezett bennünket az erdélyi magyar sztálinistáktól és dogmatikusoktól, másrészt a magyarellenes, sovén államhatalomtól. Ehhez sok bátorság kellett, és ma már talán nem volnék olyan hálátlan, olyan fiatalosan kegyetlen, mint akkor: mint írásomból is kitetszik, eltaszítottam a segítő kezét, őszintén szólva: rá is sóztam.

Másrészt azonban Ernő támogatása és védelme nem volt föltétlen. Megvédett bennünket, amennyiben szövetségesekre lett volna szüksége a román sovinizmus és az erdélyi magyar folklorisztikus provincizalizmus elleni szerkesztői, írói és politikai harcban, de cserébe el kellett volna fogadni az „emberarcú” kommunista értelmiségi vezetését és kontrollját. Ezt mi visszautasítottuk. *A Korunk* engem – apróságoktól eltekintve, akkor is csak K. Jakab Antal jóvoltából – nem közölt, Ernőnél sokkal kevésbé kvalitásos szerkesztők azonban készséggel publikáltak, hiszen írásaimnak közönségsikerük volt, őket pedig más nem érdekelte, ameddig valaki „le nem szólt” a pártbizottságtól.

Írói autonómiát, szellemi függetlenséget óhajtani diktatúrában különös dolog – nem csoda, hogy írásaim közege csakhamar a magyar szamizdat lett, a földalatti, illegális „második nyilvánosság”. (Illetve az akkor még fantasztikusan szabad és nyílt jugoszláviai folyóiratok, magyarok és szerbek.)

De azt nem felejttem el, hogy Gáll Ernő, Méliusz József, Domokos Géza, Majtényi Erik, Kallós Miklós nélkül könnyen börtönbe juthattam volna. Persze velük veszekedtem – ki mással? A dákoromán fanatikusokkal nem volt miről.

De a kor igazi hőse Bretter Gyuri volt. Úgy játszott a cenzúra húrjain, mint Paganini. A tiltás rendszeréből nemcsak gúnyt űzött, hanem ihletet is merített. A tizenhétedik század óta először ő hozta vissza a szatírákat a filozófiába. A szatíra – célzások és kontextuális forma lévén – gyorsan avul. Nyilván nehéz rekonst-

ruálni, hogy a vörösarna, sztálinista/fasiszta propagandaharso-  
gás közepette hogyan *szóltak* Gyuri írásai. Aki nem értette filozó-  
fiai gondolatait, *a filozófia mint olyan* iránti elfogultságát, az is  
tudta, hogy tüneményes szöcskeszelleme, vakmerő humora az  
erdélyi magyar kultúra erejét mutatja: a szabad ember elkobozha-  
tatlan hatalmát. Az, hogy szünet nélkül túljárt a hatalom eszén,  
vigaszt nyújtott sokaknak. *Consolatio philosophiae*: Bretter ese-  
tében ezt tessék szó szerint érteni.